

Ж. ДЕЛЬОЗ: МОДЕЛЬ НЕКЛАСИЧНОЇ ОНТОЛОГІЇ

Полтавський факультет Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

Проаналізовано особливості потрактування онтологічної проблематики у творчості Ж. Дельоза. Обґрунтована методологія тлумачення буття через категорію складки.

Вступ

Багато філософів вважають головною ознакою філософії минулого століття здійснення так званого „лінгвістичного повороту”, внаслідок чого будь-яка філософська проблема розглядається крізь призму лінгвістики або логічної семантики, а структура та засоби мови перетворюються на трансцендентальне означуване для всякого пізнавального дослідження. Але з-за будь-якого філософського утворення, що перебуває у полоні лінгвістики, завжди прозирає онтологічний каркас (навіть у фундатора цього повороту Л. Вітгенштейна теорія вічних об'єктів – онтологічна основа концепції). Питання про Буття домінує у французькій філософії ХХ ст., зокрема у творчості Ж.-П. Сартра, Ж. Дельоза, А. Бадью та ін. Так А. Бадью кваліфікує минуле століття як „онтологічне”, а „візитівкою” Ж. Дельоза виступає виголошена на сторінках „Логіки смислу” теза про те, що філософія зливається з онтологією, яка у свою чергу контамінується з одногоссям Буття.

Аналіз публікацій

У сучасній французькій філософії можна виділити онтологічні складові мови, пізнання, культури, соціальної філософії, антропології тощо. З'ясування цих аспектів здійснювалося у працях Н. Автономової, А. Гулиги, І. Ільїна, В. Личковаха, В. Лук'янця, В. Ляха, Н. Маньковської, Н. Мотрошилової, Т. Ойзермана, В. Подороги, М. Рикліна, Є. Свірського, К. Сігова, О. Соболя, Г. Тульчинського, Л. Філіппова, І. Цехмістро та ін. Велике значення мають розробки, присвячені аналізу процесу переходу від класичної до некласичної форми філософії (П. Гайдено, Г. Заїченко, А. Зотов, А. Єрмоленко, В. Кузнєцов, В. Лекторський, М. Мамардашвілі, Н. Мотрошилова, Е. Соловйов, В. Пронякін та ін.; П. Слотердайк, Е. Трельч, Ю. Габермас, У. Еко, М. Гайдеггер та ін.). Кризова свідомість суспільства, аксіологічна проблематика, трансцендентальний характер буття досліджується у розвідках А. Горак, Л. Дротянко, В. Ільїна, В. Ляха, В. Пазенка, Є. Причепія, М. Савельєвої, В. Табачковського, В. Ярошовця та ін.

Постановка мети

Мета репрезентованої розвідки – аналіз сутності Дельозівського підходу до тлумачення онтологічної проблематики за допомогою поняття «складка».

Основна частина

У сучасній французькій філософії одними з центральних можна вважати проблеми створення онтології багатоманітного, переосмислення класичної категорії суб'єкта та визначення відношення французької філософії до спадщини попередньої класичної традиції від Платона до М. Гайдеггера. Звернувшись до творчості Ж. Дельоза, провідною темою його обсервацій можна впевнено назвати тему Буття як єди-

ного, адже буття – це унікальна подія, де всі події сполучаються одна з одною; та тему однозначності Буття (l'univocité de l'Être), оскільки буття наділене єдиним змістом, є порожнім простором події всіх подій, що виражається у нонсенсі смислом усіх смислів. При цьому варто зазначити, що Єдине має двоїсту природу (є і єдиним, і множинним), яка виявляється в наявності бінарних пар на кшталт складка/зовнішнє, подія/вічне повернення, сенс/парадокс тощо. Більш того, Ж. Дельоз уводить нову (власне, „стару” нову, адже це поняття йде ще з античності, а в ХІХ столітті дуже потужно звучить спочатку в німецькій класиці, а потім у російській релігійній філософії) назву Єдиного – Всеєдине.

У роботі „Логіка смислу” Ж. Дельоз перераховує основні атрибути Єдиного: „Одна подія для усіх подій, один і той же aliquid для того, що відбувається, і для того, що висловлюється; одне й те ж Буття для неможливого, можливого та реального” [3, с. 239]. А оскільки Єдине перетворюється на Всеєдине, то у ньому завжди все вже наявне як у нескінченному та позалюдському першоджерелі, тобто ми пронизані актуалізацією Всеєдиного.

Беззаперечним авторитетом для Ж. Дельоза виступає філософія стоїцизму, оскільки стоїки розуміли Буття як всезагальність, та філософія Ф. Ніцше, особливо його теза про неможливість визначити цінність життя. Ж. Дельоз задається питанням, чи може особистість вийти за свої межі, досягти ліміту своїх можливостей, прямувати туди, „куди відносить hubris”. У такому розумінні думка перетворюється на подію, існує як розкол людської актуальності, як зникнення межі „Я”. З огляду на існування лише Всеєдиного, виникає підстава для того, щоб умістити індивіда всередину його власних меж та надати сили для їхнього подолання, тобто рухатися до певної точки, „точки, де безособистість умирання вказує уже не на момент, коли я зникаю із себе, а скоріше на момент, коли смерть губить себе у собі, а також на фігуру, форму якої приймає моє одиничне життя, щоб підмінити мене собою” [3, с. 204]. Саме ця тотожність мислення та вмирання уявляється проявом істинного Буття.

У „Розрізненні та повторенні” Ж. Дельоз наділяє Буття голосом – голосом думки. Це дає змогу стверджувати не лише можливість мислення про Буття, а й доводити, що саме мислення (думка) існує лише завдяки тому, що Буття здійснює дві одночасні операції – підкорюється мисленню та озвучує його. „Один голос створює гудіння буття” [4, с. 54].

Як бачимо, наведена теза зовсім не заперечує популярних, неодноразово розтиражованих висловлювань на кшталт „мова – дім буття”, „усюди мова, текст, знаки”, а лише підводить онтологічне підґрунтя під логічні структури когнітивних суджень. Філософ

навіть уводить спеціальну категорію „онтологічне речення”, де буття виконує роль загального означеного, виражається в одному й тому ж сенсі – в усіх означуючих або чисельно-відмінних виразниках.

Отже, Ж. Дельоз утверджує одну з найважливіших характеристик Буття – його однозначність, яка полягає не лише в тому, що Буття виражається одним єдиним змістом, а й у вираженні Буття в одному смислі в усіх відмінностях індивідуації, в усіх модальностях останньої. Неоднаковими є модальності, саме тому Буття виражається у відмінності.

Наведені міркування Ж. Дельоза можна розглядати також як аргументи проти одного з основних феноменологічних понять – «інтенціональність», позаяк тлумачення Буття як Єдиного вимагає відмови від твердження, що всі його іманентні актуалізації мають перебувати у відношенні взаємодії.

Головною зброєю проти інтенціональності Ж. Дельоз оголошує диз'юнктивний синтез, котрий розподіляє серії, що розходяться, та поняття „складка”. Розглянемо спочатку диз'юнктивний синтез. Диз'юнкція перетворюється на синтез лише тоді, коли розходження та децентрування, які нею задаються, стають об'єктами утвердження. До речі, саме використання диз'юнктивного синтезу є тим, що відрізняє дельозівську критику інтенціональності від критики Гайдеггера, оскільки останній усе ж припускає існування інтенціональних взаємовідносин між актуалізованими вимірами Буття, спростовуючи лише „свідомість–сутність”. Тому Ж. Дельозу значно ближча концепція М. Фуко, котрий утверджував байдужість сутностей до будь-яких відносин. Саме відмежувавшись від неусвідомлення М. Гайдеггером однозначності Буття, Ж. Дельоз подає свою визначальну тезу: „Завжди існувало лише одне онтологічне припущення: Буття є однозначним” [4, с. 53]. При цьому множинність значень Буття є лише формальною, оскільки онтологічно вони є рівними та єдиними.

Ж. Дельоз вибудовує спеціальну логіку Єдиного, сутність якої полягає в обґрунтуванні необхідного існування двох імен, з яких на основі емпірії визначається одне, з якого й походить онтологічна однозначність Буття. Однією з таких пар (або „двійок Дельоза”) виступає дихотомія „віртуальне/реальне”. Домінуючим елементом пари, „іменем Буття” виявляється віртуальне, оскільки саме завдяки останньому певна актуальна сутність (симулякр) однозначно зберігає власне Буття. „Увесь світ – лише віртуальність, котра існує актуально лише у згинаннях души, що виражає цей світ, тому що душа діє завдяки внутрішньому розгінанню, за допомогою якого вона формує уявлення про включений у неї світ” [2, с. 41]. Актуальне у потрактуванні Ж. Дельоза являє собою лише певне положення речей та досвіду, тобто план іманентції є тільки віртуальним. „Актуалізація віртуального завжди відбувається завдяки відмінності, розходження або *дифференціації*. Актуальні терміни ніколи не походять на віртуальність, яку вони актуалізують” [4, с. 260]. Окрім того, віртуальне має такі характеристики: по-перше, воно виступає „нефілософським припущенням будь-якої філософської думки”; по-друге, виконує роль того, що прикріплює сутність до її Буття; по-третє, завдяки йому здійснюється критика теорії

референції, бо остання нездатна побудувати іманентність, перетворити віртуальне на реальне.

Одним із фундаментальних у філософії є питання про взаємозв'язок мислення та буття. Дельоз тлумачить мислення як „бросок костей”, тобто воно постає диз'юнктивним синтезом та інтуїцією, а Буття мислиться як Єдине, тому традиційна методологія визначення відношень Буття та мислення для Дельоза неприйнятна. Французький філософ не може пристати на точку зору Декарта й пов'язати буття мислення з проблематикою суб'єкта, оскільки це суперечить тезі про однозначність Буття, наділяє Буття рефлексивністю та негативністю; а ми вже з'ясували, що для Ж. Дельоза неприпустима навіть думка про те, що буття сутності може бути рефлексивним та негативним.

Пояснення цієї тези надзвичайно просте: сутність – це лише симулякр, перегинання поверхні, одна з модальностей Єдиного, тому вона за самою своєю природою не може мати ніякого відношення до інших об'єктів. За Дельозом, правом на існування наділена лише опозиція „зовнішнє/внутрішнє”, у результаті якої відбувається „складання” зовнішнього (тому утворюється „внутрішність”), тобто відбувається акт складання, народжується „складка Буття”. Складка виконує дві основоположні функції: вона виступає одночасно й рухом поверхні, і лінією, яка розмежує зовнішність та внутрішність. Складка – це дія Єдиного, а „мислення співпадає з Буттям тоді, коли воно є певною складкою, чия жива сутність – складка Буття” [6, р. 125].

Варто навести певні паралелі між доктриною складки у Ж. Дельоза та концепцією багат шаровості буття, яка була розроблена німецьким філософом Н. Гартманом. Таких шарів у Н. Гартмана чотири (фізично-матеріальний, органічно-живий, душевний, історично-духовний), усі вони переплетені між собою і певним чином субординовані. Більш вищий шар буття будується на більш низькому, але визначається ним лише частково. Взаємозв'язок шарів буття здійснюється самим буттям, самою „гетерогенністю шарів буття”.

У Ж. Дельоза коли зовнішнє складається, то утворює внутрішнє. Як результат топологічної операції складання породжується суб'єкт (складка зовнішнього). Цей суб'єкт позбавлений автономності, свободи та конструктивності й існує лише як думка. Саме суб'єкт позначає собою тотожність мислення та Буття, тому що „мислити – означає згинати, подвоювати зовнішнє рівним йому за обсягом внутрішнім” [7, р. 154].

Зупинимось детально на розгляді поняття „складка”, оскільки вона уявляється єдиним способом здійснення Єдиного. Тема онтологічної складки зустрічається не лише у Ж. Дельоза. Так, у М. Гайдеггера є потрактування суб'єкту як „просвічування” (просвет) Буття (Zwiefalt – двоскладчастість, складка, яка розрізняє та розрізняється), яке постає засобом розриву з феноменологією, відмовою від поняття „інтенціональність”.

У цьому зв'язку не можна не згадати одного з найвидатніших представників „онтології тілесності” М. Мерло-Понті, який також відмовляється від інтенціональності шляхом доведення тези про те, що

видиме та відчутне – це модуси одного буття, взаємодія яких здійснюється завдяки складанню. Між уявним і видимим французький філософ убаचाє тканину, що подвоює їх, підтримує, живить, але при цьому не є річчю, а уявляється „можливістю, латентністю і *плоттю* речей” [5, с. 124]. Замість інтенційності М. Мерло-Понті вводить фігуру хіазму, яка має надфеноменологічну, топологічну природу. Саме завдяки хіазму легітимується місце плоті у глибинному вимірі Буття. „...Наше тіло – це суще з двох листків, з одного боку, це річ серед речей, а з другого – той, хто їх бачить і торкається; ми кажемо, оскільки це очевидно, що воно поєднує в собі ці дві властивості, а його подвійна належність до порядку „об’єкта” і до порядку „суб’єкта” розкриває нам між цими двома порядками дуже несподівані стосунки” [5, с. 128]. Місцем постійного взаємопереходу внутрішнього (річ) та зовнішнього (тіло) постає плоть. „Побачений світ не існує „у” моєму тілі, а моє тіло не існує „у” видимому світі як в останній інстанції: як плоть, прикладена до плоті, вона не є оточеною світом і світ не є оточений нею... Поверхова плівка видимого існує тільки для мого бачення і для мого тіла. Але глибина під цією поверхнею містить моє тіло і містить, отже, моє бачення. Моє тіло, як видима річ, міститься у великому видовищі. Але моє тіло, що бачить, лежить в основі цього видимого тіла і всіх видимих разом з ним. Відбувається взаємне входження і переплетіння одного з одним” [5, с. 129].

Плоть у М. Мерло-Понті наділяється кількома атрибутами. Вона не є матерією в сенсі часток буття, що додаються одна до одної чи продовжують себе для того, щоб утворювати суцільних. Також плоть не є духом і не є субстанцією. Це скоріше, одна зі „стихий Буття”, зчеплена з *місцем* і з *тепер*.

„Вона є навиванням видимого на тіло споглядаючи і відчутного на тіло, що торкається себе в той час, як воно бачить і торкається речей, так що, водночас, як відчутне воно спускається до них, як таке, що торкається, воно панує над ними всіма і виводить з самого себе це відношення і навіть це подвійне відношення через розкриття чи розщеплення своєї маси” [5, с. 136]. Місцем вивертання плоті є постає у М. Мерло-Понті складка.

Дещо відмінне трактування складки надається Ж. Дельозом, який стверджує, що складки бувають двох типів – складки матерії та згинання у душі. Ілюстрація співіснування зазначених типів складок надається французьким мислителем у топологічному вимірі, за допомогою образу лабіринту, коли рівні останнього прирівнюються до топосу складки, – лабіринт безкінечності у матерії та її окремих частинах і лабіринт свободи у душі та її предикатах. На думку Ж. Дельоза, помилкою Декарта і його послідовників було пряmlinейне тлумачення протяжності та мислення, ігнорування можливостей викривлення, еластичності тіл та „вібрацій та коливань матерії”. Відштовхуючись від барокових принципів мислення, Ж. Дельоз стверджує, що складка завжди знаходиться всередині складки як порожнина у порожнині, що вона не точка, а лише окантовка лінії, найменший елемент лабіринту. Кінцевою метою згинання є утворення включеності та приналежності. Те, що згинається, є лише віртуальним, котре отри-

мує свою актуальність лише в оболонці, всередині тієї речі, що огортає його. Оболонкою згинання Ж. Дельоз вважає душу, суб’єкт (= монада Лейбніца). Єдине таким чином наділене властивістю згортатися та розгортатися на відміну від множинного, що є невіддільним від згинань у той час, коли воно зігнуто, та розгинань, коли воно розгорнуто.

Ж. Дельоз також виділяє так звану „ідеальну складку” – інфлексію (вгинання), яка створює умови для можливого згинання або складання, котра є рівнодіючою і в матерії, і в організмах, і в душах. Інфлексії постійно й у всіх напрямках виникають та зникають, являють собою множинну невеликих складок.

Від світу до суб’єкта перехід здійснюється завдяки викривленню, яке надає змогу світові актуально існувати у суб’єктах, але водночас, усі суб’єкти співвідносяться з цим світом як власною віртуальністю, що отримала змогу актуалізуватися. Іншими словами, світ має характеристику замкненості, і саме остання надає йому змогу знову починатися у кожному суб’єкті (у кожній монаді, якщо користуватися термінологією Лейбніца). Для того, щоб суб’єкт існував для світу, спочатку слід укласти світ у суб’єкт, тобто створити складку між світом та душею.

Наслідуючи стоїків, які піднесли подію у ранг поняття, розглядали подію як безтілесний предикат суб’єкта речення, та лейбніцивське потрактування світу як події, що є віртуальним (безтілесним) предикатом, включеним до складки суб’єкта, Ж. Дельоз утворює власну логіку події.

Для нього суб’єкт безпосередньо пов’язаний із подією, оскільки те, що включається у поняття у вигляді суб’єкта, завжди або маркована дієсловом подія, або марковане дієсловом відношення. У цьому випадку Ж. Дельоз знову послуговується ідеями Г. Лейбніца, котрий визначав суб’єкт через його власну єдність, а предикат потрактував як дієслово, що виражає дію, тобто є перш за все відношенням, подією, а не атрибутом (Дельоз вважає це проявом так званої „барокової граматики”). Предикат – це власне речення, тому висловлювання „я мислю” неможливо звести до висловлювання „я є мислячим”, бо мислення – це не постійний атрибут, а предикат як безперервний перехід від однієї думки до іншої.

У цьому контексті варто пригадати кантівський приклад з аналізом 100 талерів реальних та 100 талерів можливих. За І. Кантом, і в реальних, і в можливих 100 талерах сума однакова, тобто реальність не містить у собі нічого більшого, ніж просту можливість. Але коли 100 талерів потрапляють до кишені, то відбувається перехід від поняття (як можливого) до існування (дійсне), але капітал власника кишені вже зовсім інший, він змінився. На основі цього І. Кант робить висновок, що буття не тотожне пізаному буттю, тобто існування не є предикатом речі, воно переходить у вимір незбагненого, вислизає від поняття, проявляється у вигляді можливості, випадку, необґрунтованого тощо. Наведені вище розмисли Ж. Дельоза постають також і інтенцією кантівської думки.

Складка у Ж. Дельоза має топологічну природу, завдяки чому утверджується базисна цілісність Буття, яка позбавляє сенсу існування пари „зовнішнє/внутрішнє” у дійсності. Лише на місці складки, у

точці топологічного вивертання виникає негативність між членами зазначеної опозиції. Варто також відзначити ще одне значення складки: завдяки наявності складок утворюється топологія світу, виникає можливість картографування топосу, а звідси вже лише один крок до ризоматичності, оспіваної Ж. Дельозом у дуеті з Ф. Гваттарі.

Буття уявляється Ж. Дельозом як палітра розходжень та невідповідностей, оскільки жодна сутність не володіє правом зовнішнього положення стосовно всіх інших, вона позбавлена того, що можна назвати „зовнішністю” (*exteriorité*), але, одночасно, у неї немає й внутрішнього утворення (*intériorité*). Звідси – відсутність здатності до співвідношення з самою собою (рефлексивність) та до співвідношення з іншими сутностями (негативність). Зовнішнім зовнішнього та внутрішнім внутрішнього стає складка Буття, тобто думка, оскільки опозиція внутрішнього та зовнішнього проявляється саме при складанні. Наслідком цього стає те, що внутрішнє розуміється як утворене зовнішнім, тому дієслово „мислити” співпадає з дієсловом „бути”. Буття перегинається, результатом такого перегину стає утворення суб’єкта, через якого буття має змогу мислити себе. При цьому Буття мислить себе як зовнішнє, те, що неможливо помислити, знаходиться всередині думки. Думка трансформується на „думку Зовнішнього”.

Проти дельозівської концепції складки виступає французький філософ А. Бадью, який загалом надзвичайно високо оцінював філософську постать Ж. Дельоза. Він називає його філософом, що надає рішучу критику репрезентації, пошук істини замінює логікою сенсу, замість трансцендентних ідеальностей утверджує в правах творчу іманентність життя, осілий номос Сутностей замінює на кочовий номос тимчасових актуалізацій, серій, що розходяться. Саме Ж. Дельоза він проголошує „винахідником сучасного Бароко”, „захопленим мислителем плутанини світів”. Проте ідея складки викликає його заперечення.

С.В. Куцепал

Ж. ДЕЛЕЗ: МОДЕЛЬ НЕКЛАССИЧЕСКОЙ ОНТОЛОГИИ

Проанализированы особенности трактовки онтологической проблематики в творчестве Ж. Делеза. Обоснована методология рассмотрения бытия через категорию складки.

S. Kutsepal

G. DELEUZE: MODEL OF NON-CLASSIC ONTOLOGY

The main peculiarities of interpretation of ontological problems in works of G. Deleuze have been analyzed. Methodology of explication of being through the category of fold has been substantiated.

УДК 165: 316.47 (045)

Н.Н.Мокляк, д-р филос. наук, проф.
Л.И.Мокляк, доц. НАУ

СПЕЦИФИКА ПОЗНАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Гуманитарный институт Национального авиационного университета

В статье рассматриваются особенности познания и пути совершенствования социальных отношений.

Введение

Объективная логика исторического развития поставила перед нашим обществом множество трудноразрешимых проблем, которые непосредственно касаются всех без исключения сфер общес-

Апелюючи до того, що одне з імен Єдиного – Пам’ять, А. Бадью стверджує, що складка – це ніщо інше як подвоєння Пам’яті, тобто відновлення минулого. „Складка перетворює будь-яку думку в іманентну особливість того, що вже є, і звідси робиться висновок, що будь-яка новизна є лише відбиранням із минулого шляхом згинання” [1, с. 123]. Ще одним ім’ям Єдиного є віртуальність, відповідно складка – це подвоєння. актуалізація Віртуального. Тому втрачає сенс теза про наявність справжнього нововведення, бо усе, що виникає, – це лише повторення вже існуючого.

Висновки

Таким чином, можна стверджувати, що друга половина ХХ століття позначена збільшенням інтересу до натурфілософії, онтології. У цьому контексті неможливо оминати увагою заслуги М. Гайдеггера з його фундаментальною онтологією, де головною установкою залишається спрямованість на предмет, тобто інтенціональність. Відбувається своєрідна дискусія між фундаментальною німецькою традицією філософування, що вкорінюється на глибині та інтенціональності, та французькою, прозорою та поверховою. Прикладом останньої постає онтологія Ж. Дельоза, для створення якої використовуються більш вишукані „матеріали”, здійснюється відмова від глибини. Замість „тут-буття” М. Гайдеггера з’являється „поверх-буття” Ж. Дельоза.

Список літератури

1. Бадью А. Делез. Шум бытия / Ален Бадью; [пер. с франц.] – М.: «Логос-Альтера», 2004. – 184 с.
2. Делёз Ж. Складка. Лейбниц и барокко / Жиль Делез; [пер. с франц.] – М.: Логос, 1998. – 264 с.
3. Делёз Ж. Логика смысла / Жиль Делез; [пер. с франц.] – М.: Издательский Центр «Академия», 1995. – 296 с.
4. Делёз Ж. Различие и повторение / Жиль Делез; [пер. с франц.] – СПб.: ТОО ТК „Петрополис”, 1998. – 384 с.
5. Мерло-Понти М. Видимое и невидимое: 3 рабочими нотатками / Морис Мерло-Понти; [пер. с франц.] – К.: Видавничий дім „КМ Академія”, 2003. – 268 с.
6. Badiou A. Gilles Deleuze “La clameur de l’être” / A. Badiou. – P., 1997. – 184 p.
7. Deleuze G. Foucault / G. Deleuze. – P.: Minuit, 1986. – 170 p.

твенного бытия и бытия самого человека. От сферы экономики до сферы идеологии, от сферы высокого творчества до сферы житейских мелочей, ставших, правда, для многих из нас сейчас жизненно важными.

